

Буткова Г.В.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ: ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

Сьогодні визнається, що кожний етнос має свою, так би мовити, духовно-культурну "ауру", яка істотно впливає на самосвідомість та характер життєдіяльності значної більшості етнофорів/1. Урахування цієї обставини якраз зможе забезпечити більш глибоке розуміння найпотаємнішого шару людської свідомості. Змістовно етнічна ментальність втілюється у характерні особливості світосприйняття; моральні вимоги, норми та цінності; переважаючі життєві настрої; типи характеру; форми взаємин тощо.

Мабуть, найчутливіше уловлюють цю етноментальність художні натури, зокрема поети, письменники, серед яких назвемо постать Івана Котляревського. Поетичний світ Івана Котляревського є тим кодом, що розкриває й ще довгі віки розкриватиме національну культуру українства, його духовність.

Творчість І.Котляревського була направлена на відтворення й інтерпретацію буденного світу українця шляхом побудови можливої на той час моделі. Реалізуючи її, письменник розкривав тим самим свою індивідуальну аксіологію, своє творче "я", здатне наприкінці XVIII - поч. XIX ст. оживити мовну платформу - заговорити до народу його мовою й дати можливість тим, хто заперечував сам народ, його мову, культуру, зрозуміти, що кожна нація має перспективу й майбутнє.

Світ, що моделюється письменником, наділений потенцією свого розгортання у читача. Його можна представити у двох планах: загально- та індивідуальнооцінному, останній з яких наділений характеристиками - психологічними, естетичними, етичними тощо.

І.Котляревський, абстрагуючись від класової структури тогочасного суспільства, змальовує найтонші переживи людського буття, "вільний вияв людської натури", здатної **глибоко мислити** (Водив по мізку коверзу; Терявся в думках молодець; Як хвиля хвилю проганяла, Так думка думку пошибала), **виражати сильне почуття й напруження** (Венеру за виски хватило; Енея за живіт бере; Троянці нап'яли всі жили); **кокетувати й залицятися** (Полубитися її він мосці І буде бісики пускати; І в гречку деколи скакали; До тебе всі лапки мосять); **сваритися**, використовуючи терпкогрубуваті звороти, подекуди з міцним нальотом вульгарності (наморщивсь, сентябрем надувся; Дивився бісом, гадом, сторч).

Поетична свідомість автора репродукує характерну національну рису - гостинність. Певним репрезентантом моделі українця виступають герої. Взяла спідницю і шнурівку, І хліба з сіллю на тарілку, К Еолу мчалась, як оса; Не поцурайтесь хліба-солі, Борщу скуштуйте, галушок, Годуйтеся, кушайте доволі.

Цю ідею стверджують й інші епізоди з поеми "Енеїда", напр., гостинність Дідони (їли разніі потрави; самі гарніі приправи; І кубками пили слив'янку, Мед, пиво, брагу, сирівець, Горілку просту і калганку). Контекст породжує оцінні конотації: багато, красиво, різноманітно, які забезпечують певні відчуття, що в часі фільтруються, створюючи модель українця.

Про витончений, напрочуд гарний смак українця говорять побутові деталі. Порівняймо: Взяла (Венера) очіпок грезетовий І кунтуш з усами люстровий; Приходила і ся сюди В червоній юпочці баєвій, В запасці гарній фаналевій, В стьожках, в намисті і в ковтках. Як бачимо, у Венери очіпок з дорогої тканини - грезетовий (від фр. glacet "золота або срібна парча на шовковій основі"), а кунтуш з усами, тобто із золотими галунами, які нашивалися поверх зборок. Використання таких прикрас як стьожки, сережки, ковтки, а також прикрашання своїх плахт вишивкою чи орнаментовкою говорить про високу вимогливість українця до своєї зовнішності.

Художні тексти засвідчують високу культуру спілкування українців. Так, формули ввічливості стверджують про усталений мовний етикет у носіїв.

До лексичних засобів вираження ввічливості відносимо сукупність усіх слів, які вживаються у кожній конкретній етикетній ситуації. Наприклад, в "Наталці Полтавці" звертання - Добродію! Пане! Милостывые благодетели! Судир! Мосьпане.

Традиційні привітання бувають різними за своїм характером: одні - нейтрально ввічливими, інші - глибоко конотовані: диференціюють такі ознаки, як вік, стать, соціальний статус співрозмовників. Порівняймо в контексті: Здоров, пане брате! Ти, здається, не тутешній (Микола); Здоров, Еоле, пане-свату! (Юнона); Еней уздрів свою Дидону, Пред нею шапочку ізняв: "Здоров! - глянть... де ти взялася? - першого типу; Благоденственного і мирного перебування! - другого типу.

До граматичних засобів вираження поваги відносять *pronomina reverentiae* - "займенники ввічливості"/2. У поемі "Наталка Полтавка" серед гонорифічних засобів найбільш поширеним є займенник 2-ої ос. мн. Ви як опозиція до займенника 2-ої ос. одн. ти. Звернімо увагу на діалогічне мовлення:

Возный. Не в состоянии поставит на вид тобі сили любви моей.- Когда би я имѣл сколько артикулов в Статуті..., то і сих не довліло би на восхваленіє ліпоти твоєї! Сй-ей, люблю тебе до безконечності.

Наталка. Бог з вами, добродію! Що ви говорите! Я річі вашей в толк собі не возьму.

Возный. Лукавиш - теє-то як його - моя галочко! і добре все розумієш.- Ну, коли так, я тобі коротенько скажу: я тебе люблю і женитись на тобі хочу.

Наталка. Гріх вам над бідною дівчиною глумитися; чи я вам рівня? Ви пан, а я сирота; ви пан, а я бідна; ви возный, а я простого роду; та й по всьому я вам не під пару.

У значенні "шанобливий" вживався займенник ви, ваш: Я покоряюсь вашій волі і для вас за першого жениха, вам угодного, піду заміж; Чого ви лякаєтесь, мамо? Се Петро (Наталка).

Письменник використовує й інші засоби для вираження форм ввічливості, пор.:

Поставила тарілку з хлібом

Перед старим Еолом-дідом,

Сама же сіла на ослін.

Меркурій низько поклонився.

Перед Зевесом бриль ізняв.

Помічено, що соціальний статус особи був найголовнішим критерієм при виборі форми звертання і тим екстралінгвістичним фактором, який сприяв послідовному вживанню ввічливого Ви при звертанні до посадових осіб.

Письменник показав, що важливим фактором, який сприяв наданню займенникам етикетних функцій була диференціація суспільства на певних етапах його розвитку: взаємовідносини людей між собою підпорядковувались традиції, звичаю, оволодівали світоглядом і мисленням людини.

Ці та інші фрагменти дозволяють констатувати, що в кінці XVIII - поч. XIX ст. почав пульсувати "живий творчий нерв", що енциклопедично зобразив не лише давню Україну, а й психічне життя українства: його почуття, мову, мислення, вольову діяльність; примусив всіх звернути увагу на українську ментальність і продовжував струмені в творчості Г.Квітки-Основ'яненка, Т.Шевченка, П.Куліша й не стихає сьогодні.

1. Феномен нації: основи життєдіяльності. – К.: Товариство "Знання", КОО, 1998. – С.55.

2. Миронюк О.М. Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові.- Мовознавство. – 1993. – №2. – С.57.